

**Dimensiunea mistagogică
a Săptămânii Sfintelor Pătimiri.
Elemente de antropologie duhovnicească**

Carte tipărită cu binecuvântarea

Înaltpreasfințitului Părinte

CALINIC

Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților

Cuprins

<i>Cuvânt de mulțumire</i>	5
<i>Cuvânt înainte</i>	9
Abrevieri/Liste	17
a. Abrevieri generale	17
b. Abrevieri liturgice	20
b.1. Zile liturgice	20
b.2. Oficii liturgice	21
b.3. Piese imnografice	22
b.4. Observații metodologice de utilizare a sistemului de abrevieri liturgice	23
c. Lista tabelelor	24
d. Lista imaginilor	25
Introducere	27
a. Motivația alegerii temei	28
b. Obiective. Întrebări de cercetare	30
c. <i>Status quaestiones</i>	31
c.1. Contribuții referitoare la aspecte istorice și liturgice	32
c.2. Lucrări care analizează imnografia Săptămânii Mari	41
c.3. Abordări în domeniul spiritualității. Elemente de antropologie. Varia	44
d. Scurtă prezentare a structurii compoziționale a lucrării	47

Partea I.

Săptămâna Sfintelor Pătimiri.

Istoria formării și vechi celebrări liturgice

1. Săptămâna Mare și Postul Mare.	
Extensie în sens invers sau joncțiune?	55
1.1. Quartodecimanii. De la o zi la două zile de postire	55

1.2. <i>Hebdomada Sancta</i>	69
1.3. Stație intermediară: trei săptămâni	76
1.4. Șase săptămâni	80
1.5. <i>Quadregesima</i> . Aritmetică liturgică și semnificație duhovnicească	91
2. Săptămâna Mare la Ierusalim și Constantinopol. Elemente de arheologie liturgică	99
2.1. Fastul Ierusalimului	99
2.1.1. Sâmbăta lui Lazăr	109
2.1.2. Duminica Stâlpărilor	111
2.1.3. Lunea, Marțea și Miercurea Mare	113
2.1.4. Joia Mare	114
2.1.5. Vinerea Mare	117
2.1.6. Sâmbăta Mare	119
2.2. Sobrietatea Constantinopolului	122
2.2.1. Sâmbăta lui Lazăr	124
2.2.2. Duminica Stâlpărilor	125
2.2.3. Lunea, Marțea și Miercurea Mare	127
2.2.4. Joia Mare	128
2.2.5. Vinerea Mare	130
2.2.6. Sâmbăta Mare	133
2.3. Metamorfoze liturgice de tip „tur-retur”: de la Ierusalim la Constantinopol și viceversa	134
3. Celebrarea Săptămânii Mari în alte rituri creștine	147
3.1. Ritul armean	148
3.2. Ritul etiopian	154
3.3. Ritul siriatic	163
3.4. Ritul copt	175
3.5. Riturile orientale: fidelitate și specificitate	186
Concluzii	191

Partea a II-a

Asceză și cuvânt în Săptămâna Sfintelor Pătimiri.

Analiza Typikon-ului

4. Postul Săptămânii Mari	197
4.1. Dimensiunea ascetică a postului	197

4.2. Postul în lumina Crucii și Învierii	208
4.3. Hristocentricitatea postului Săptămânii Mari	217
5. Sistemul lecturilor biblice în Săptămâna Sfintelor Pătimiri	225
5.1. Citind Biblia în Biserică	225
5.2. Biblia și spiritualitatea Triodului	231
5.3. Sistemul actual al lecturilor. Perspectivă liturgică și duhovnicească	237
5.4. Vechi sisteme de lecturi biblice. Scurtă analiză comparativă	266
6. Sistemul lecturilor patristice în Săptămâna Sfintelor Pătimiri	289
6.1. Sfinții Părinți, dascălii Bisericii	289
6.2. Sistemul actual al lecturilor patristice în Săptămâna Mare	298
7. Imnografii Săptămânii Mari	313
7.1. Autori și alcătuiri. Inventar imnografic	315
7.2. Imnografii, mistagogi ai Săptămânii Mari	328
Concluzii	336

Partea a III-a

Săptămâna Mare – structură și conținut Analiza imnografiei

Preliminarii: Săptămâna Mare – unicitate compozițională	341
8. Uvertura Pătimirii: Sâmbăta lui Lazăr și Duminica Stălpărilor	349
8.1. Un singur praznic în doi timpi	353
8.2. Deschiderea celebrării Sfintelor Pătimiri	357
8.3. O înviere prevestind alte două: Învierea lui Hristos și învierea de obște	363
8.4. Divino-umanitatea lui Hristos	371
8.5. O celebrare interiorizată	378
8.5.1. Învierea ca recreare a naturii umane. „Noul Israel”	379
8.5.2. Lazăr și mintea mea împietrită	382
8.5.3. Șederea pe mânz și „stălpările virtuților”	385
8.5.4. Intrarea în Ierusalimul inimii	391
9. Triduum-ul Mirelui: o așteptare evaluativă	395
9.1. Tema eshatologică. Privegherea ascetică	397
9.2. Pătimirile Domnului: un pas mai aproape	414
9.3. Trei tipare pe structura model-antimodel	420

1.2. <i>Hebdomada Sancta</i>	69
1.3. Stație intermediară: trei săptămâni	76
1.4. Șase săptămâni	80
1.5. <i>Quadregesima</i> . Aritmetică liturgică și semnificație duhovnicească	91
2. Săptămâna Mare la Ierusalim și Constantinopol. Elemente de arheologie liturgică	99
2.1. Fastul Ierusalimului	99
2.1.1. Sâmbăta lui Lazăr	109
2.1.2. Duminica Stâlpărilor	111
2.1.3. Lunea, Marțea și Miercurea Mare	113
2.1.4. Joia Mare	114
2.1.5. Vinerea Mare	117
2.1.6. Sâmbăta Mare	119
2.2. Sobrietatea Constantinopolului	122
2.2.1. Sâmbăta lui Lazăr	124
2.2.2. Duminica Stâlpărilor	125
2.2.3. Lunea, Marțea și Miercurea Mare	127
2.2.4. Joia Mare	128
2.2.5. Vinerea Mare	130
2.2.6. Sâmbăta Mare	133
2.3. Metamorfoze liturgice de tip „tur-retur”: de la Ierusalim la Constantinopol și viceversa	134
3. Celebrarea Săptămânii Mari în alte rituri creștine	147
3.1. Ritul armean	148
3.2. Ritul etiopian	154
3.3. Ritul siriatic	163
3.4. Ritul copt	175
3.5. Riturile orientale: fidelitate și specificitate	186
Concluzii	191

Partea a II-a

Asceză și cuvânt în Săptămâna Sfintelor Pătimiri. Analiza Typikon-ului

4. Postul Săptămânii Mari	197
4.1. Dimensiunea ascetică a postului	197

4.2. Postul în lumina Crucii și Învierii	208
4.3. Hristocentricitatea postului Săptămânii Mari	217
5. Sistemul lecturilor biblice în Săptămâna Sfintelor Pătimiri	225
5.1. Citind Biblia în Biserică	225
5.2. Biblia și spiritualitatea Triodului	231
5.3. Sistemul actual al lecturilor. Perspectivă liturgică și duhovnicească	237
5.4. Vechi sisteme de lecturi biblice. Scurtă analiză comparativă	266
6. Sistemul lecturilor patristice în Săptămâna Sfintelor Pătimiri	289
6.1. Sfinții Părinți, dascălii Bisericii	289
6.2. Sistemul actual al lecturilor patristice în Săptămâna Mare	298
7. Imnografii Săptămânii Mari	313
7.1. Autori și alcătuiri. Inventar imnografic	315
7.2. Imnografii, mistagogi ai Săptămânii Mari	328
Concluzii	336

Partea a III-a

Săptămâna Mare – structură și conținut Analiza imnografiei

Preliminarii: Săptămâna Mare – unicitate compozițională	341
8. Uvertura Pătimirii: Sâmbăta lui Lazăr și Duminica Stâlpărilor	349
8.1. Un singur praznic în doi timpi	353
8.2. Deschiderea celebrării Sfintelor Pătimiri	357
8.3. O înviere prevestind alte două: Învierea lui Hristos și învierea de obște	363
8.4. Divino-umanitatea lui Hristos	371
8.5. O celebrare interiorizată	378
8.5.1. Învierea ca recreare a naturii umane. „Noul Israel”	379
8.5.2. Lazăr și mintea mea împietrită	382
8.5.3. Șederea pe mânz și „stâlpările virtuților”	385
8.5.4. Intrarea în Ierusalimul inimii	391
9. Triduum-ul Mirelui: o așteptare evaluativă	395
9.1. Tema eshatologică. Privegherea ascetică	397
9.2. Pătimirile Domnului: un pas mai aproape	414
9.3. Trei tipare pe structura model-antimodel	420

9.3.1. Iosif cel drept <i>versus</i> smochinul blestemat. Evaluarea rodirii ascetice	421
9.3.2. Fecioarele înțelepte <i>versus</i> cele „nebune”. Dragoste milostivă <i>versus</i> asceză neroditoare	426
9.3.3. Femeia păcătoasă <i>versus</i> Iuda. O dispută în jurul m(M)irului	433
10. Joia Mare: Cina Mielului și ziua opțiunilor	443
10.1. Spălarea picioarelor. Smerenia lui Hristos. Caracterul hristologic al virtuților	444
10.2. Cina cea de Taină. Euharistia, taină a îndumnezeirii	457
10.3. Iuda. Păcatul ca trădare	473
10.4. Rugăciunea din Ghetsimani. <i>Transitus spre Triduum-ul Pascal</i>	483
11. Triduum-ul Pascal: murim și înviem. Împreună cu Hristos	489
11.1. Arestarea. Pseudo-procesul	495
11.2. Răstignirea. Soarta poporului evreu	500
11.3. Tâlharul cel recunoscător	510
11.4. Îngroparea. Coborârea la iad <i>Excursus 1: Teologia sâmbetei în gândirea Sfântului Maxim</i> <i>Mărturisitorul. Scurte considerații</i>	526
11.5. Puterea Sfintei Cruci. Venerarea ei liturgică în Vinerea Pătimirilor	534
11.6. Pătimirile Domnului și patimile omenești. Răstignirea duhovnicească <i>Excursus 2: Paradoxuri și construcții antinomice</i> exprimate de imnografie	552
11.7. „Ieri m-am îngropat ... astăzi mă scol, împreună cu Tine”	565
Concluzii	578

Partea a IV-a

„Omul cel nou” în Hristos cel răstignit și înviat

Preliminarii: o umanitate în derivă.	
Scurtă radiografie contemporană	585
12. „Iată, Omul!” (In 19, 5). Fundamentul hristologic al omului îndumnezeit	593
12.1. Umanitatea Fiului lui Dumnezeu	595
12.2. Dumnezeu-omul a pătimit în trup și a sfințit firea	603

12.3. Răstignirea Domnului și relația de interdependență cu Întruparea și Schimbarea la Față	609
13. De la Adam cel vechi la Adam cel nou. Pentru o antropologie ascetică	623
13.1. Slavă inițială, cădere și ridicare. Păcat și virtute.	625
13.2. Ideea de „înnoire” în imnografie	639
14. Două tipologii umane paradigmatiche: Iosif cel preafrumos și femeia păcătoasă	651
14.1. Iosif cel preafrumos. Virtutea inspiratoare	653
14.1.1. Iosif – <i>figura Christi</i>	656
14.1.2. Iosif – model de virtute	666
14.2. Femeia păcătoasă. Pocăința mântuitoare	675
14.2.1. O teologie pascală a pocăinței	680
14.2.2. Cântarea Casiane, nou „psalm bizantin de pocăință”	694
15. <i>Sympathōs</i>-ul cosmosului cu omul în cădere și cu Dumnezeu-omul la Răstignire și Înviere	701
15.1. Solidaritatea creației cu omul. Efectele căderii	702
15.2. Creația „pătimitoare” cu Dumnezeu-omul	707
16. Postul Mare și Săptămâna Sfintelor Pătimiri: recapitulare și înnoire baptismală	721
16.1. Practica pre- și postbaptismală în Biserica primară. Scurt istoric	723
16.2. Botezul ca moarte și înviere în și cu Hristos	733
16.3. Botezul ca <i>paște</i> : de la omul cel vechi la omul cel nou	740
16.4. Botezul și regenerarea lui prin pocăință	748
16.5. Adaptabilitate anamnetică. Posibile soluții	758
Concluzii	769
Concluzii finale	773
Bibliografie	791

1. Săptămâna Mare și Postul Mare. Extensie în sens invers sau joncțiune?⁶⁶

Primii creștini acordau o maximă atenție memorialului Morții și Învierii lui Hristos, pe care îl actualizau periodic, sub formă euharistică, drept împlinire a poruncii primite prin Sfinții Apostoli, la Cina cea de Taină (1 Co 11, 25-26). Pregătirea pentru această comemorare era una implicită, modul ei de realizare variind inițial, dar de timpuriu încercându-se a se ajunge la o formă comunitară, standardizată, sancționată eclesial. Istoria dezvoltării acestei pregătiri nu este ușor de reconstituit și, cu toate că nu lipsesc mărturii de primă mână care să faciliteze acest demers, precum și studii ale liturgiștilor care le valorifică interpretativ, multe din elementele de amănunt sau chiar aspecte ale unei structuri de rezistență a constituirii Postului Mare și a Săptămânii Mari rămân într-o zonă de umbră. Nu este de mirare că scenariile propuse, deși cu *background* comun, sunt uneori pe poziții mult diferite.

1.1. Quartodecimanii. De la o zi la două zile de postire

Un post pregătit pentru Paști, ca așteptare a Mirelui Care a fost luat de la credincioși, este deja profețit de Însuși Hristos: „Vor veni zile când Mirele va fi luat de la ei și atunci vor posti” (Mt 9, 15; Mc 2, 20; Lc 5, 35)⁶⁷. Încă din epoca apostolică exista acest post

⁶⁶ Într-o primă formă, capitolul a apărut cu același titlu în *Studia Doctoralia Andreiana* 6 (2017), nr. 2, p. 83-109.

⁶⁷ Sfântul Ioan Hrisostom vede în aceste cuvinte către ucenici o profeție despre Pătimirile lui Hristos, „deprinzându-i să se gândească de pe acum la zilele, triste în aparență, care vor veni”; felul cum sunt spuse (nu direct ucenicilor Săi, ci ucenicilor lui Ioan Botezătorul) este un semn al „protejării” ucenicilor încă incapabili de a primi

pregătitor, având initial o lungime de una sau două zile de cele mai multe ori⁶⁸.

Germenele prim al postului pascal îl constituie modestul post evreiesc prevăzut a se ține din momentul aducerii ofrandei la jertfa de seară (ceva înainte de ora trei după amiaza), ce preceda sacrificiului mieilor pentru Paști, până la căderea nopții, când se mânca mielul pascal⁶⁹. Primii creștini au prelungit acest post al comemorării Morții lui Hristos până mai târziu, chiar până a doua zi, la celebrarea euharistică⁷⁰. Se consideră că martora acestei incipiente pregătiri prepascale o constituie practica quartodecimanilor, ca cea mai veche formă de serbare pascală. Având ca punct de plecare Asia Mică, reclamându-se a fi sub patronajul Sfântului Apostol Ioan și al „marilor lumini ale

o astfel de veste, la auzul căreia, mai târziu, se vor fi înstrășat (*In* 16, 6). SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omiliile la Matei*, 30, 4, în *Scrieri. Partea a III-a*, traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, București, 1994 [PSB 23], p. 374-375.

⁶⁸ Elphège VACANDARD, „Carême”, în *DACL* 11, 2, col. 2139-2158, aici col. 2139. FERICITUL IERONIM, *Epistola XLI*, 3 (*ad Marcellam*), în *PL* 22, 475, atribuie întregului post de patruzeci de zile o origine apostolică: „No sunam quadragesimam, secundum traditionem apostolorum, tot urbe jejunamus”; la fel, SF. LEON CEL MARE, *Sermo XLIV (de Quadragesima)*, VI, 2, în *PL* 15, 986: „Ut apostolica institutio quadraginta dierum jejuniis impleatur”, ambele citate după Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină* [de aici înainte, *Liturgica generală*], Ed. IBMBOR, București, ²1993, p. 254. Însă această idee este dovedită acum ca fiind una exagerată. Roger PIERRET, „Carême”, în *DSP* 2, col. 136. A se vedea și Elphège VACANDARD, „Carême (Jeûne de)”, în *DThC* 2, 2, col. 1724-1750.

⁶⁹ *Mishnah TB Pes.* 99b, (disponibil la: https://www.sefaria.org/Mishnah_Pesachim.9.9, accesat la 10 octombrie 2016). A se vedea Thomas J. TALLEY, *Les origines de l'année liturgique*, traduit de l'américain par Anselme Davril, OSB, Les Éditions du Cerf, Paris, 1990, p. 42-43. În ziua precedentă Paștilor, un post de o zi, de la răsăritul până la apusul soarelui, numit *Ta'anit B'khorim*, era ținut doar de către cei întâi-născuți dintr-o familie, în amintirea protejării fiilor lui Israel în timpul celei de-a zecea plăgi din Egipt (*Iș* 12, 29), post atestat de Talmud, *Soferim* 21, 3 (https://www.sefaria.org/Tractate_Soferim.21?lang=en, accesat la 10 octombrie 2016). Despre cum a evoluat modul de serbare a Paștilor după distrugerea templului, a se vedea Joseph TABORY, „Towards a History of the Pascal Meal”, în Paul F. BRADSHAW, Lawrence A. HOFFMAN (EDS), *Passover and Easter: Origin and History to Modern Times*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1999, p. 62-80. Despre influențele interacțiunii dintre iudei și creștini asupra celebrării Paștilor, Israel J. YUVAL, „Easter and Passover as Early Jewish-Christian Dialogue”, în Paul F. BRADSHAW, Lawrence A. HOFFMAN (EDS), *Passover and Easter: Origin and History to Modern Times*, p. 98-124; Clemens LEONHARD, *The Jewish Pesach and the Origins of the Christian Easter*, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 2006.

⁷⁰ Alistair STEWARD-SYKES, *The Lamb's Hight Feast: Melito, Peri Pascha and the Quartodeciman Paschal Liturgy at Sardis*, Brill, Leiden, 1998, p. 155-160, 169-172.

Asiei”, quartodecimanii celebrau Paștile în a 14-a zi a „lunii primăverii” (luna Nisan din calendarul iudaic), indiferent în ce zi a săptămânii ar fi căzut. Postul lor, deci, era în toată ziua de 14 Nisan până la „cântatul cocoșilor” din dimineața de 15 Nisan⁷¹. Această singură zi de postire era ținută în opoziție cu bucuria iudaică din aceeași zi (14 Nisan, Paștile iudaic), un fel de *anti-paște*, ca mărturie a tristeții la gândul că nu toți frații din poporul ales au ajuns la cunoașterea lui Mesia⁷², precum și cu intenția de a ispăși păcatul uciderii lui Iisus de către israeliți⁷³.

Cea mai veche atestare a serbării Paștilor creștine în noaptea de 14 spre 15 Nisan (în varianta quartodecimană) și, implicit, a postului pregătitor se consideră a fi cea din *Epistola Apostolorum* (a doua jumătate a secolului al II-lea, Asia Mică), care, în capitolul al 15-lea, redă o cuvântare a lui Iisus cel Înviat către apostoli⁷⁴.

⁷¹ Thomas J. TALLEY, *Les origines de l'année liturgique*, p. 43. É. AMANN, „Quartodécimans”, în *DThC* 13, 2, col. 1445-1447. Paul F. BRADSHAW, Maxwell E. JOHNSON, *The Origins of Feasts, Fasts and Season in Early Christianity*, Liturgical Press, Collegeville, 2011 [*Alcuin Club Collection* 86], p. 39-47 [5. *The Quartodeciman celebration*].

⁷² Anton BAUMSTARK, *Liturgie comparée. Principes et Méthodes pour l'étude historique des liturgies chrétiennes* [de aici înainte, *Liturgie comparée*], troisième édition, revue par Dom Bernard Botte OSB, Ed. Chévetogne, 1953 [*Irénikon*], p. 215.

⁷³ Această motivație, pe lângă comemorarea morții lui Hristos, este argumentată de Sebastian BROCK, Michael VASEY (EDS), *The Liturgical Portions of the Didascalia*, Grove Book, Nottingham, 1982 [*Grove Liturgical Study* 29], p. 26, 28, care interpretează, în acest sens, *Didascalia* 5, 13-14; 19, 2-3 și o omilie a Sfântului Efreim Sirul, *De ieiunio* 5. Alții, pe baza unei mai largi literaturi vechi creștine, marcată de o direcție anti-iudaică explicită, contestă această intenție a postirii. Gerard ROUWHORTS, „The Quartodeciman Passover and the Jewish Pesach”, în *QL* 77/3 (1996), p. 161, 168-169.

⁷⁴ „După întoarcerea mea la Tatăl, să vă amintiți de moartea Mea. Când va veni Paștile, unul dintre voi va fi aruncat în închisoare din pricina numelui Meu și el va fi în suferință și agonie, pentru că voi veți sărbători Paștile, deși el este în închisoare și separat de voi; el se va plânge pentru că nu va putea sărbători Paștile împreună cu voi. Eu îmi voi arăta puterea Mea sub forma arhanghelului Gavriil și porțile închisorii se vor deschide. El va ieși și vă veți bucura și el va petrece noaptea cu voi, și va rămâne alături de voi până la cântatul cocoșului. Când veți termina celebrarea ca și agapa, el va fi din nou aruncat în închisoare ca mărturie, până în ziua când va ieși pentru a predica ceea ce eu v-am poruncit”. La Raniero CANTALAMESSA, *La Pâque dans l'Église ancienne*, version française par F. Morard, Berne, 1980, texte n. 14, *apud* Thomas J. TALLEY, *Les origines de l'année liturgique*, p. 18 și nota 4. Textul acestei scrieri apocrife s-a păstrat într-o traducere etiopiană, una coptă incompletă și un fragment latin. S-au identificat și similitudini cu unele pasaje din scriitorii sirieni de secol al IV-lea, Efreim și Afraate. Anton BAUMSTARK, *Liturgie comparée*, p. 187.

N-a existat uniformitate nici în rândul quartodecimanilor: unii păstrau vechea practică iudaică (14 Nisan, indiferent de ziua săptămânală), alții au optat pentru serbarea Paștilor la o dată fixă. Imperfecțiunea calendarului iudaic, care nu urma calendarul solar, ci avea nevoie la câțiva ani de o intercalare a unei luni suplimentare (*Adar II*), anunțată de către rabini prin scrisori către evreii din diaspora, făcea foarte dificilă pentru creștini, care s-au separat de sinagogă, observarea primei luni a anului, ca și fixarea postului Pătimirii pentru ziua de 14 a primei luni⁷⁵. Urmând un calendar solar (iulian), în secolul al II-lea, tot în Asia Mică, montaniștii fixaseră Paștile la 6 aprilie, care era o transpunere a zilei de 14 Nisan după calendarul lunar în cel solar⁷⁶. În secolul al III-lea, calculul identificării în calendarul iulian a zilei de 14 Nisan din calendarul lunar iudaic a dus la observarea zilei de 25 martie ca zi a răstignirii în anul respectiv (care era și ziua solstițiului de primăvară)⁷⁷. Ziua de 25 martie ca prima zi a primăverii era preferată pentru a sărbători Paștile și pentru că ea era considerată prima zi a creației, deci și a noii creații. Asistăm, așadar, la o glisare de pe memorialul Pătimirii pe cel al Învierii, care va fi vizibilă și în observarea duminicii, care comemora învierea în fiecare săptămână. Urmând pe Sfântul Ipolit Romanul, textele care menționează ziua de 25 martie ca zi a Pătimirii, îi dau și o conotație anastatică, unele deja vorbind despre celebrarea anuală a Paștilor în noaptea de sâmbătă spre duminică. Astfel, Epifanie de Salamina semnalează un grup de quartodecimani din Asia care prăznuia 25 martie ca adevărata zi și a Pătimirii, și a Învierii, iar, după unii cercetători, această zi era observabilă nu numai în Roma sau în Asia, ci și în Spania, Franța, Italia de Nord și poate chiar în Egipt și în Siria⁷⁸.

⁷⁵ T.C.G. THORNTON, „Problematical Passovers. Difficulties for Diaspora Jews and Early Christians in Determining Passover Dates during the First Three Centuries A.D.”, în *SP* 20 (1989), p. 402-408.

⁷⁶ Thomas J. TALLEY, *Les origines de l'année liturgique*, p. 23-24. IDEM, „Afterthoughts on *The Origins of the Liturgical Year*”, în Sean GALLAGHER, James HAAR, John NÁDAS, Timothy STRIPLIN (EDS), *Western Plainchant in the First Millennium. Studies in the Medieval Liturgy and its Music*, Ashgate, Aldershot, 2003, p. 2-3.

⁷⁷ Bernard BOTTE O.S.B., *Les origines de la Noël et de l'Épiphanie. Etude historique*, Abbaye du Mont César, Louvain, 1932, p. 88-105.

⁷⁸ A. STROBEL, *Ursprung und Geschichte des frühchristlichen Osterkalenders*, TU 121, Berlin, 1977, p. 370-371, *apud* É. AMANN, „Quartodécimans”, col. 1446. În vechile Sacramentarii din Apus această zi era înscrisă cu numele de „Anuntiatio Sanctae Mariae et Passio Domini (s.n.)”. Placide BRUYLANTS, *Les Oraisons du Missel Romain. Texte et histoire*, vol. I, Abbaye de Mont César, Louvain, 1952, p. 89, *apud* Pr. Prof. Dr.

Autor al primei omilii pascale păstrate, Meliton de Sardes, quartodeciman și el, în *Peri Pascha* (redactată în anul 165), folosește cuvântul „Paște” cu sensul de „patimile” lui Hristos, ca derivând din gr. *paschein*, „a suferi” („de la pătimire vine Paștile”⁷⁹), dar merge mai

Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, p. 191. A se vedea și studiul lui Thomas J. TALLEY, „Further Light on the Quartodeciman Pascha and the Date of the Annunciation”, în *SL* 33 (2003), p. 155-156.

⁷⁹ MELITON AL SARDESULUI, *Despre Paște*, 46, traducere după textul grec editat de O. Perler în MELITON DE SARDES, *Sur la Pâque*, Paris, 1966 [SC 123], în Diac. Ioan I. ICĂ jr, *Canonul Ortodoxiei, I. Canonul Apostolic al primelor secole*, Ed. Deisis/Stavropoleos, Sibiu, 2008, p. 857. Același înțeles și la Sfântul Ioan Gură de Aur: „Dar sărbătoarea Paștilor ce înseamnă? Care este pricina acestei sărbători? *De Paști vestim moartea Domnului* (s.n.). Asta înseamnă Paști”. SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilia I la Rusalii*, 1, în *Predici la sărbătorile împărătești și Cuvântări de laudă la sfinți*, traducere din limba greacă veche de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, introducere de Jerom. Policarp Pîrvuloiu, Ed. Basilica, București, 2015 [PSB sn 14], p. 225. Pe de altă parte, tot Sfântul Ioan Hrisostom prezintă și o altă, de acum încetățenită, înțelegere terminologică: „în traducere, Paștile înseamnă *depășire* (s.n.), pentru că nimitorul, care-i lovea pe cei întâi născuți, a lăsat la o parte casele evreilor”. SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvântul întâi din cele opt în cinstea Paștilor, al căror început e „Paștile cel pământesc”*, citat în SF. NICODIM AGHIORITUL, *Tâlcuire la canonul „Ziua Învierii” al Sfântului Ioan Damaschinul*, traducere din limba greacă veche de protopresbiter dr. Gabriel Mândrilă și dr. Laura Mândrilă, Ed. Sophia/Metafrază, București, 2018 [Musica&Hymnographica], p. 18, nota 2. Grecesul *paschō* are sensul de „a trece prin încercări”; „a pătimi”, „a suferi”; Maurice CAREZ, François MOREL, *Dicționar grec-român al Noului Testament*, traducere de Gheorghe Badea, Societatea Biblică Interconfesională din România, București, 1999, p. 221; *A Greek-English Lexicon of the New Testament*, ed. by Joseph Henry Thayer, American Book Company, New York/Cincinnati/Chicago, 1889, p. 494; *Greek Dictionary of the New Testament*, ed. by James Strong, Books for the Ages, Albany, OR USA, 1997, p. 366. Deși apare de 41 de ori în Noul Testament și, în general, se referă la suferințele lui Iisus, *paschō* nu va deveni termen tehnic din terminologia Pătimirilor, neapărând în relatările evanghelice ale acestora. Pr. Dr. Ilie CHIȘCARI, *Taina Fiului Omului. Studiu exegetic-teologic al prevestirilor Patimilor și Învierii în Evangheliile sinoptice*, vol. II [de aici înainte, *Taina Fiului Omului, II*], Ed. Basilica, București, 2017, p. 316. În schimb, *to pascha* (desemnând sărbătoarea iudaică, Mielul Pascal, și apoi sărbătoarea creștină) este considerat ca derivând din ebr. *pesach* (sau *pasach*; Iosif Flavius citește termenul ebraic, provenit din caldeiană, *phaska*) cu semnificația de „trecere” („depășire”, în sensul hrisostomian). *A Greek-English Lexicon of the New Testament*, p. 493-494; SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvântul al XLV-lea. La Sfintele Paști*, 10, în *Cuvântări praznicale și morale*, traducere din limba greacă, introducere și note Nicușor Deciu, studiu introductiv Ionuț Daniel Băncilă, Ed. Doxologia, Iași, 2019, p. 141; Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, p. 173-175 (cu prezentarea evoluției de la o sărbătoare a Cinei/Patimilor/Învierii la o sărbătoare doar a Învierii); Pr. Prof. Ilie MELNICIUC, Pr. Prof. Viorel SAVA, „Paști”, în *DTO*, p. 669-672, aici p. 669. Explicații, și în *DmÎnv* (*Ut sinaxar*).

departe, atestând faptul că în acea perioadă Paștile aveau o semnificație mult mai largă decât o comemorare penitențială a morții lui Hristos, fiind văzut ca „o sărbătoare totală a mântuirii în Hristos, incluzând nu numai preaslăvirea Sa (prin Înviere și Înălțare), ci și Întruparea”⁸⁰.

„Acesta [Hristos – *n.n.*], venind din ceruri pe pământ pentru cel ce pătimea, îmbrăcându-Se în acela printr-o Maică Fecioară și ieșind om, a pătimit pătimirile celui ce pătimea și prin trupul ce putea pătimi a nimicit pătimirile trupului, iar prin Duhul Său ce nu putea muri, a omorât moartea omorătoare de om [...] Acesta e Cel întrupat din Fecioară, legat de lemn, îngropat în pământ, înviat din morți, înălțat la cele mai înalte ale cerurilor”⁸¹.

Cu atât mai mult se explică fixarea Paștilor în ziua de 25 martie, ca zi a Întrupării/zi a Pătimirii și Preaslăvirii, pe principiul simetriei: în ziua în care Hristos a intrat în lume, în aceeași zi se cuvenea și să „iasă” din ea.

Așadar, cum Pătimirile și Moartea lui Hristos au avut loc în preajma Paștilor iudaice, urmează că, dintru început, sărbătoarea Paștilor în creștinism și pregătirea pentru aceasta a fost fixată în legătură cu data sărbătorii iudaice. Această dependență de originea și calendarul iudaic a început a fi resimțită ca o atitudine umilitoare: să fii obligat să recurgi la „luminile poporului deicid pentru a fixa data marii sărbători creștine”⁸². De aceea, s-a simțit nevoia stabilirii anticipative a datei pascale, începând astfel operațiune dificilă a alcătuirii primelor tabele pascale, cel mai vechi fiind atribuit lui Ipolit al Romei⁸³.

⁸⁰ Thomas J. TALLEY, *Les origines de l'année liturgique*, p. 26. La fel, G. FRITZ, „Pâque. Les controverses pascales”, col. 1949. Inclusiv în iudaismul secolului I, sărbătoarea Paștilor și-a îmbogățit progresiv semnificația. De la cea inițială, sărbătoare nocturnă de amintire a eliberării lui Israel din robia egipteană, ea a dobândit și o semnificație mesianică, de revirement al speranței eliberării finale (devenind, deci, o celebrare de tip *amintire* și *proiecție*). Alte două teme au fost apoi adăugate celebrării pascale: crearea lumii și sacrificiul lui Isaac. Aceste patru teme ale celebrării pascale sunt atestate de *Targum*-ul palestinian la *Ieșire*, care conține un „Poem al celor patru nopți”. Toate cele patru celebrări au corespondent în modul de sărbătorire creștin al Paștilor: recrearea omului (și a lumii) prin evenimentul Învierii (1), comemorarea sacrificiului (și a Învierii) lui Hristos (2), prin care am fost eliberați din robia păcatului (3), în nădejdea eliberării finale de sub stăpânirea celui rău (4). Thomas J. TALLEY, *Les origines de l'année liturgique*, p. 14-15.

⁸¹ MELITON AL SARDESULUI, *Despre Paște*, 66, 70, p. 860.

⁸² G. FRITZ, „Pâque. Les controverses pascales”, col. 1952.

⁸³ *Ibidem*. Dificultățile în stabilirea computurilor pascale erau date de fixarea diferită a echinocțiului. Pr. Dr. Viorel IONIȚĂ (COORD.), *Istoria Bisericească*

Bazându-se pe faptul că Iisus a înviat „în prima zi a săptămânii” (Mt 28, 1; Mc 16, 2; Lc 24, 1; In 20, 1), o altă veche practică prevedea serbarea Paștilor duminica, cel mai probabil în cea imediat următoare zilei de 14 Nisan⁸⁴. Dar, despre acești creștini nu avem mărturii exacte din acest timp (începutul secolului al II-lea), dacă, serbând Paștile duminica, aveau și o comemorare a Pătimirilor în vinerea (sau altă zi) precedentă. Acest fapt poate fi însă dedus din analiza scrisorii episcopului Irineu de Lyon († c. 202) către papa Victor al Romei, în care semnalează, printre altele, și diferențe, pe care le caracterizează ca fiind foarte vechi în ceea ce privește postul pregătitor pentru sărbătoarea pascală:

„Unii cred că trebuie postit numai o singură zi, alții două, iar alții și mai multe. În schimb, alții socotesc ca durată a postului patruzeci de ceasuri consecutiv⁸⁵, luate din zile și nopți, ca și cum ar forma o singură zi. Și această atât de mare variație în ținerea postului nu s-a produs în zilele noastre, ci cu multă vreme înainte, pe când trăiau înaintașii noștri, care probabil că nu le-au fixat cu amănunțime, ci au păstrat acest obicei în mod simplu și nevinovat, transmițându-l generațiilor viitoare”⁸⁶.

Universală, Manual pentru Facultățile de Teologie din Patriarhia Română, vol. I, Ed. Basilica, București, 2019 [de aici înainte, *Istoria Bisericească Universală*, 2019], p. 392-395. Despre aceste tabele, Alden A. MOSSHAMMER, *The Easter Computus and the Origins of the Christian Era*, Oxford University Press, Oxford/New York, 2008, p. 40-316, cu mult exemplificări. În limba română, o contribuție, în acest sens, la Teodor M. POPESCU, „Problema stabilizării datei Paștilor. Privire istorică asupra divergențelor și computurilor pascale”, în *Ort* 16 (1964), nr. 3, p. 334-444. A se vedea și SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Despre calcularea datei Paștilor. Comput bisericesc*, traducere din limba greacă veche de Petru Molodeț, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indici de Florin Crișmăreanu, Ed. Doxologia, Iași, 2018; studiu introductiv („Calendarul: o revoluție fără sfârșit”), p. 13-50.

⁸⁴ Talley are o poziție separată, considerând că Paștile sărbătorit duminica a derivat din Paștile quartodeciman și nu a fost o dezvoltare paralelă cu practica quartodecimană. Thomas J. TALLEY, *Les origines de l'année liturgique*, p. 43. După alții, tradiția duminicală de serbare a Paștilor este anterioară celei quartodecimană. Paul F. BRADSHAW, Maxwell E. JOHNSON, *The Origins of Feasts, Fasts and Season in Early Christianity*, p. 39.

⁸⁵ Rufin a denaturat textul în traducerea sa latină, raportând numeralul 40 la zile, și nu la ore. A se vedea Elphège VACANDARD, „Carême”, col. 2139, nota 4.

⁸⁶ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V, 24, traducere, studiu și note de Pr. Prof. Dr. T. Bodogae, Ed. IBMBOR, București, 1987 [PSB 13], p. 217.